

Rusya’da Osmanlı’nın Yararlanamadığı Bir İsyan Pugaçev İsyanı (1773-1775)

Rebellion of Pugachev (1773-1775) That Ottomans Could Not Benefit Rebellion in The Russia

Telli KORKMAZ*

Özet

Türk-Rus ilişkileri tarihinde devletlerin iç sorunu gibi görünen isyanların incelenmesi ayrı bir önem arz etmektedir. Tarihte belli zaman dilimlerinde “halk isyanı”, “köylü ayaklanması” gibi tabirlerle ifade edilen tarihî olaylar, devlet ve teşkilatlar içerisinde yaşanmıştır. Rusya tarihinde en büyük köylü ayaklanmalarından biri olarak bilinen Y. Pugaçev isyanının Türk-Rus ilişkileri tarihi açısından üzerinde pek araştırılmadığı görülmektedir. Bu isyanın patlak verdiği tarih 1768-1774 Türk-Rus savaşı dönemine rastlamaktadır. Ayrıca bu isyan gayri-Rus ve özellikle Türk-Tatar halkların katılımı ile genişlemiş, hatta Rus tarihçilerine göre savaşın kaderini belirleyen sebeplerden biri olmuştur.

Rusya’da olaylı bir şekilde tahta geçen II. Katerina, kocası III. Petro’nun aksine iç ve dış siyasette birtakım değişiklikler yaparak ülkeye kazanımlar sağlamıştır. Yalnız bu değişimler sonucu ortaya çıkan savaflara ve ıslahatlara karşı halk içerisinde artan itirazlar Pugaçev isyanı ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Aslen Don Kazığı olan Pugaçev’in bu isyanına bütün Rusya Türkleri, Kazaklar ve Tatarlar da katılmıştır. Pugaçev’in dışarıdan bazı destekler aldığı biliniyor, hatta Osmanlı’dan yardım aldığına dair muhtelif görüşler de mevcuttur. Bu konuda Fransız belgelerinde ipuçları maiyetinde farklı bilgiler olsa da, herhangi bir belge henüz ortaya konulamamıştır. 1773 yılında başlayıp Türk-Rus Savaşı boyunca devam eden bu isyan, 1775 yılında bastırılmış, Pugaçev ve yandaşları ise idam edilmiştir. Geniş halk kitlesini kapsayan, Kazan, Orenburg gibi şehirleri tehlikeye atan, hatta Moskova’ya doğru genişlenen bu isyandan istifade edemeyen Osmanlı Devleti’ne karşılık Rusya, Osmanlı topraklarında, özellikle Balkanlar’da yaşayan gayri-Türk ve gayri-Müslim halkları çeşitli vaatlerle isyana tahrik ve teşvik etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Kazaklar, Türk-Rus Savaşı, Rusya Türkleri, Pugaçev, Katerina.

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi, tellikorkmaz@nevsehir.edu.tr; telli.k@gmail.com.

Abstract

Turkish-Russian relations are an internal problem of the history. It is important to examine the state of rebellion. Certain time periods in history "popular uprising", "peasant revolt" as the term is expressed in the historical events took place in both countries, known as the largest peasant uprising in the history of Russia. Y. Pugachev rebellion is important for the history of Turkish-Russian relations, because the date of the outbreak of the revolt coincides with the Type-Russian war of 1768-1774 period. In addition, this non-Russian revolt and especially enlarged with the participation of Turkish-Tatar people, even by Russian historians has been one of the reasons that determine the fate of the war.

In Russia, eventually boarded II. Katerina, contrary to her husband Petro 3 (III) provided achievements in internal and external politics. The country has made a number of changes. However, as a result of these changes, increasing protests against the emerging wars and reforms in the public these changes have reached the highest level with the Pugachev rebellion. This rebellion of Pugachev, who was originally Don Cossacks spread among whole Russian Turks, Cossacks and Tatars. It is known that Pugachev received some support from the outside, and even get help from the Ottoman Empire that various opinions are also available. Information on the French documents at the court hints about this, though, any document that has not yet been revealed. Russian-Turkish war began in 1773 continued during the rebellion suppressed in 1775. Pugachev and his followers were executed. Covering a large population, put into hazards cities such as Kazan, Orenburg, even this revolt towards widening the Moscow not benefit the Ottoman Empire versus Russia, the Ottoman Empire, non-Turkish and non-Muslim people, particularly in the Balkans to incite a revolt with various promises and encouraged.

Keywords: Russia, Kazakhs, Turkish-Russian war, the Turks of Russia, Pugachev, Katerina.

Giriş

Yaptığı ıslahatlar ve yeniliklerle Rusya tarihine “Büyük Petro” olarak¹ geçen I. Petro’nun hâkimiyet yılları, bu ülkenin güneye yönelik yayılma politikasını belirleyen önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Türkiye’nin jeopolitik konumu ve Rusya tarihinin Büyük Petro ile başlayan genişleme siyasetinden sonra bu iki devlet arasında, başta askerî olmak üzere, çok çeşitli karşılaşmalar yaşanmıştır. Rusya onun sayesinde kara devleti olmaktan çıkmıştır. Onun içeride yenilikçi dışarıda ise denizlere inme ve imparatorluk olma politikaları torununun eşi olarak tahta çıkan II. Katerina tarafından sürdürülmüş ve kısmen gerçekleştirilmiştir.

¹ Süleyman Kocabaş, *Tarihte Türk-Rus Mücadelesi*, 1989, İstanbul, s. 68-69.

Türk-Rus ilişkileri tarihi açısından da II. Katerina dönemi ve onun yaptırımları önem arz etmektedir. Rusya onun iç ve dış politikaları ile güçlü bir imparatorluk olma yolunda hızla ilerlerken Osmanlı Devleti gerileme dönemini yaşamaktaydı. Osmanlı Devleti ve keza Türk dünyası için her açıdan önemli olan Kırım bu dönemde ebediyen kaybedilmiştir. Yalnız II. Katerina'nın genişleme politikası ile Rusya halkına yaşattığı savaşlar ve iç siyasette yürüttüğü ağır ıslahatlar halkın itirazlarına ve isyanlarına sebep olmuştur. Bu dönemde ağır şekilde bastırılan Rus ve gayri-Rus halk isyanlarının olduğu tarih sayfalarından bilinmektedir. Rusya tarihinde en büyük köylü isyanı olarak bilinen Pugaçev isyanı (1772-1775) da bu dönemde ortaya çıkmıştır. Yaklaşık tüm Rusya Türklerini kapsayan bu isyan 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı dönemine rastlamaktadır.

II. Katerina ve Pugaçev İsyanı

Katerina küçük Alman prensliği olan Anhalt-Zerbst beyi Hristiyan-Avgust ve İoanna Elizaveta'nın kızıdır. Gerçek adı Sofya Avgusta olan Katerina 2 Mayıs 1729 yılında Polonya'nın Şepin (Ştettin) şehrinde doğmuştur. 1742 yılında Rusya imparatoriçesi Elizaveta Petrovna kız kardeşinin oğlu ve Rusya tahtının varisi olarak gördüğü III. Petro ile evlendirmek üzere Sofya ve annesini Petersburg'a davet eder. Burada Ortodoks olan Sofya Avgusta'nın ismi de değişerek Katerina Alekseyevna olur².

25 Aralık 1761 tarihinde tahta çıkan III. Petro dirayetsiz, alkol düşkünü ve Alman hayranı birisi idi³. Yönetimde önemli uygulamalar sergileyemeyen çar kısa sürede devlet ileri gelenlerinin hoşnutsuzluğunu kazanır. 28 Haziran 1762 yılında tahtan el çektirilen III. Petro'nun yerine karısı Katerina II. "İmparatoriçe" olarak tahta geçer. Aynı yıl Temmuz ayında III. Petro'nun ölümü üzerine II. Katerina tahtın ve bütün Rusya'nın hakimi olur⁴. Rusya tarihinin dönüm noktalarını teşkil eden olaylar onun döneminde yaşanmıştır. Özellikle dışarıda ve devlet olarak siyasi istikrar konusunda önemli kazanımlar elde edilmiştir. Kocasının aksine dirayetli ve açık görüşlü olan Katerina çok kitap okumasının verdiği avantajla iç yönetimde de birtakım yenilikler getirmişti Rusya'ya.

Aydın bir düşünce yapısına sahip olan Katerina 1766 yılının sonlarında aydınlanma ilkelerine dayalı bir yasanın hazırlanması için "Yasama Komisyonu"nu toplar. Yalnız bu toplantıda hiçbir sonuca ulaşamaz. Yeni yasaya ait hiçbir karar alınamaz. Ancak önemli boyutlara varan sınıf düşmanlıklarıyla toplumsal ilişkileri, vergi yükümlülüklerini vb. düzene bağlama

² Grot Yakov Karloviç, Vospitanie imperatritsı Ekaterini. *Drevnyaya i Novaya Rossiya*, Cilt 1, No.2, 1875, Sankt-Peterburg, s. 111.

³ Sergey Mihayloviç Solovyev, *İstoriya Rossii s Drevneysih vremyon*, Cilt XXI, 1851-1879, Peterburg, s. 1342.

⁴ Solovyev, *İstoriya Rossii s Drevneysih vremyon*, s. 1355.

konusunda pek çok pratik öneri ortaya çıkar⁵. Bu farklı fikir ve düşmanlıklara bir de yapılan savaşlar eklenir. Rusya'nın 1757'de Prusya'ya açtığı savaşı, 1768'den beri Türkiye ile yaptığı savaş takip etmişti. Bu savaş Rusya'nın zaferi Osmanlı'nın hezimetini olarak değerlendirilen Küçük Kaynarca Antlaşması ile sonlanacaktır. Savaşın sonucunu sadece silah üstünlüğü değil, aynı zamanda Osmanlı'nın Rusya'dan daha kötü durumda olması da belirleyen etken olmuştur. Bu özelliklerinden dolayı Prusya kralı Frederich bu savaşı “körlerle tek gözlülerin savaşı” olarak tanımlamıştır⁶.

Yapılan bu savaşlar dolayısıyla vergiler yükselmiş, dvoryan (asil)'lara verilen hizmet serbestliği sonucu köylülerin durumu iyice kötüleşmişti. Dolayısı ile hükümete karşı memnuniyetsizlik artmıştı. Ayrıca 1771 yılında bu huzursuz duruma bir de yaygınlaşan taun hastalığı eklenir. Yer yer ülkede isyanlar çıkmaya başlar. Hatta Moskova başpiskoposu öldürülür. Bütün bu memnuniyetsizlikler Yemelyan Pugaçev'in liderliğindeki “Büyük İsyan” ile en üst seviyeye ulaşır. 1773 yılında Yayık Nehri boyunca patlak veren ayaklanma II. Katerina zamanının en mühim iç olaylarından biri olarak kabul edilir. İsyana başçılık eden Yemelyan Pugaçev Prusya seferine katılmış, Türklere karşı dövüşmüş ve sonra “kaçak” durumuna düşen bir Don Kazağı'dır. “Kazak” kelimesi hiçbir yönetimi kabul etmeyen, kaçak asilere verilen isimdir. Yüzyıllar boyunca Moldavya'dan Hazar Denizi'ne kadar uzanan geniş bozkırlarda yaşayan bu insanlar önce Altın Orda, sonra ise Kırım ve Astrahan hanlıklarının otoritesini kabul etmeyip kaçan kimselerdir. Bu bozkırların özellikle batı kesimleri Lehistan ve Rusya'dan kaçan çeşitli ırktan milletlerin de yurdu olmuştur. Ancak onlar kendilerinden önce gelmiş olan Türk-Tatar ve Çerkez Kazaklarının kalıntıları ile karışmış ve onların adet ve göreneklerini kabul etmişlerdi⁷. Ayrıca Türk-Tatar hanlıklarının hükümdar hanedanları içinde yaşanan iç kavgalar sonrasında siyasi mülteci olarak Moskova Prenslığı'ne sığınmış olan Tatar şehzadelerinin birçoğu sonradan Kazak önderlerine dönüşmüştür⁸. 16. yüzyıl ve sonrasında ise bu Kazaklar, Rus veya Ukrain olarak kabul edilmiştir⁹. Böyle kabul edilmelerinin en önemli sebebi Hristiyan ve özellikle Ortodoks olmalarıdır.

Hristiyan bir Kazak olan Pugaçev isyanının başına geçtiği vakit Yayık Kazakları arasına gidip kendini III. Petro adlandırarak 1773'te isyan bayrağını

⁵ Nesrin Sarıahmetoğlu-Nadir Devlet, *Rusya Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2013, s. 111.

⁶ Kemal Beydilli, *“Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa”*, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, Cilt-1, İstanbul: İrcica, 1994, s. 66.

⁷ Halil İnalçık, “Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlike'de”, Mustafa Demir Çanakale Savaşları Tarihi, I.Cilt, 2008, İstanbul, s. 59.

⁸ Sebahattin Şimşir, *Rus Harcında Eriyen Türkler Ya Da Türk Soylu Ruslar*, 2016, İstanbul, s. 64.

⁹ Halil İnalçık, Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 2 (1600-1914)*, 2004, İstanbul, s. 558.

kaldırır. Meşru bir hükümdar olduğunu ve Petersburg'daki beyler tarafından tahtan indirilen III. Petro olduğunu iddia eden Pugaçev, “zalimler” rejimine karşı harekete geçtiğini ilan ederek hükümetten memnun olmayan Yayık Kazaklarını, köylü tabakasını, Başkurtları ve umumiyetle bütün gayri-Rus unsurunu kolaylıkla yanına çekmeyi başarır¹⁰. Çünkü 17 Eylül'de başlattığı isyanın üçüncü günü 20 Eylül'de;

“Kırgız askerlerinin başçısı Ebulbayr'a...” hitaben bir mektupla Yayık Kazaklarına seslenerek, “Bütüm samimiyetimle ifade edeyim ki, toprak, su, ot, silah, yiyecek, içecek, tuz ve mermi gibi daha başka ihtiyaçlarınızı karşılayıp, nehirlerden faydalanmanızı sağlayacağım; sizleri tepeden tırnağa güydireceğim. Hizmetkârlarım ve askerlerim bilmelidir ki, beni destekleyenler ister hür, ister tutsak olsun hepsi özgür olacak ve güç kazanacaklardır. Askerleriniz bana karşı çıkmasın, kimseye ezgiyet etmeyeyim, büyük amirleri olan bana içtenlikle hizmet etsinler”¹¹.*

şeklinde Kazaklara cazip gelecek vaatler vermiş, Rus Hükümeti'nin koyduğu yasakları kaldıracağını söyleyerek onları etkilemiştir¹². Kazaklar etkilenmekte haksız sayılmazlar. Nitekim bu hususlarda Rus Hükümeti'ne birkaç defa müracaat etmiş ve her defasında da olumsuz cevap almışlardır.

Kazakların bu isyana katılımları ile ilgili Kazakistanlı tarihçi Prof. Dr. N. Bekmahanova'nın “Küçük ve Orta Cüz Kazaklarının 1773-1775 yılı E.İ. Pugaçev önderliğinde yapılan Köylü isyanına katılımları” isimli doktora tezinde ve “Gözükmeyen hakkında efsane” adlı monografisinde geniş bilgi verilmektedir. Kazakların bu isyana katılmasının en önemli sebebi, Kazak Hanlığı'nın çöküşü ve Çar rejiminin kolonileştirme politikası olmuştur¹³. Rusya Türklerinin maruz kaldığı ağır iş şartları, “yasak” vergileri, Ortodokslaştırma gibi yaptırımlar onları sürekli ayaklanma ve başkaldırmaya sevk etmiştir. Bu suretle sıradan bir Don Kazağı olan Pugaçev'in başlattığı isyan Kazaklar, Başkurtlar ve Kazan Türkleri için âdeta bir “Millî mücadele”ye çevrilmiştir¹⁴.

Pugaçev isyanının güçlenmesini ve genişlenmesini sağlayan tanınmış isimlerden biri Başkurt Tatarı Salavat Yulaev'dir. Halk içerisinde ve yönetimde sözü geçen aksakal Yulay'ın oğlu olan Salavat Batır henüz genç olmasına rağmen yetenekli başbuğ olarak birlikleri ile birlikte Pugaçev isyanını bastırmak maksadıyla gönderilir. Fakat Başkurt kuvvetlerinin başında bulunan Salavat,

¹⁰ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, 2010, Ankara, s. 283.

* Ruslar, Müslüman Kazakları Hristiyan olan Don Kazakları'ndan ayırt etmek için “Kırgız” veya “Kırgız-Kaysak” olarak ifade etmişlerdir. Daha sonralar ise “Kazakh”, “Kazakhstan” şeklinde kabul edilmiştir.

¹¹ Sergey Alekseeviç Golubtsov ve diğerleri, *Pugaçev'sine*, I. Cilt, 1926, Leningrad, s. 26-27.

¹² Osman Yorulmaz, *Kazak Türkleri ile Çarlık Rusyası Arasındaki Siyasi İlişiler*, 2013, Ankara, s. 217.

¹³ Naile Bekmahanova, *Legenda o nevidimke*, Alma-ata, 1968, s. 10.

¹⁴ Akdes Nimet Kurat, “Rus Hakimiyeti Altında İdil-Ural Ülkesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt XXIII, Sayı-2-3, Temmuz-Aralık 1965, s. 112.

derhal Pugaçev tarafına geçmiş ve Rus hükümet kuvvetlerine karşı savaşlarda hemen temayüz etmiştir. Salavat'ın babası Yulay ve halkın ileri gelenleri de az sonra Pugaçev'e katılmışlar¹⁵.

Böylece Pugaçev hareketi, çiftlik sahiplerine, devlet rejimine karşı sosyal bir ayaklanma mahiyetini alır. Yayık Nehri üzerindeki birçok kale (Orenburg şehri dışında) isyancıların eline geçer. Toplar ve tüfeklerle donanımlı olan Pugaçev'in adamları, Volga istikametinde ilerleyerek, birçok kasaba ve şehirde hâkimiyet kurarlar; alınan yerlerdeki “dvoryan (asil)” malikaneleri yağmalanır, çiftlik sahipleri, zabıtlar ve hükümet memurları öldürülür. Ayrıca köylülerin serbest oldukları ve her nevi mükellefiyetten kurtulmuş oldukları ilan edilir. İdil-Ural sahasındaki Başkurtlar ve Kazan Türklerinin kitle hâlinde Pugaçev'e katılması, ayaklanmaları güçlendirir. Hareket sahası Kazan şehrine kadar yayılır. Hükümet ise Osmanlı'ya karşı harpte ve Lehistan'daki ayaklanmayı yatıştırmakla meşgul olduğundan, isyanı bastırmak için کافی miktarda asker bulamaz. Durumun ciddileştiğini gören Katerina, General Bilikov'u isyan bölgesine gönderir. Bilikov, Kazan yakınından başlayarak, temizleme hareketine geçer. Buna karşılık Pugaçev Ural sahasına çekilir. Fakat Bilikov'un ölmesi üzerine, 1774 ilkbaharında ayaklanma yeniden alevlenir. Salavat Yulay'ın idaresindeki Başkurtlar ve Pugaçev'in Kazakları duruma yeniden hâkim olur. Kazan yeniden tehlikeye maruz kalır. Hükümet kuvvetlerinin oraya yetişmesi üzerine, Pugaçev Volga'nın sağ (Batı) tarafına geçer ve Sura Irmağı'na kadar ilerleyerek, Penza ve Saratov şehirlerini ele geçirir. Moskova civarı bile telaşlanır. Pugaçev'in kuvvetleri Tsaritsın (Volgograd) şehrine hücum etseler de, ele geçiremezler. General Mişelson ve Suvarov'un kitaları Pugaçev'i kovalayarak, Yayık Nehri'ne doğru ilerler. Hükümet kuvvetleri her tarafta duruma hâkim olur¹⁶.

Köylü ayaklanmalarından hiçbiri Pugaçev de dâhil gerçek bir kurtuluş savaşına dönüşmemiştir. Çünkü Pugaçev'in liderlik yönü zayıftı ve topladığı birlikler çabuk bozguna uğradı. Ordusunda neredeyse hiç subay yoktu. Subaylar genel olarak rejime sadık kalmıştı. Sonuçta isyanlar bastırıldı ve Pugaçev, kendi adamları tarafından adil bir yargılanma sözü karşılığında teslim edildi¹⁷.

Pugaçev, Moskova'ya götürülerek 1775 yılında idam edilir. İsyana katılanlar da şiddetle cezalandırılırlar. Böylece Katerina rejimine karşı yapılan bir “halk hareketi” kana boğularak yatıştırılır. Çariçe bu isyandan o kadar etkilenmişti ki, aynı yılın sonunda ilan edilen genel af ile birlikte bu olayın bir daha anılmamak üzere kapatılmasını emreder. Hatta bu korkunç devrin hatırasını büsbütün silmek için Yayık Nehri'nin ve Yayık Kazaklarının ismi, Ural Nehri ve Ural Kazakları olarak değiştirilir¹⁸.

¹⁵ Kurat, a.g.m., s. 113.

¹⁶ Kurat, a.g.e., s. 284.

¹⁷ Sarıahmetoğlu, a.g.e., s. 112.

¹⁸ Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, *Pugaçev İsyanının Tarihi*, Çeviri: Metin Yardımcı, 2002, İstanbul, s. 120.

İsyanın sonuçlarına bakacak olursak, köylü tabakasının ve bilhassa Başkurt ve Tatarların durumu eskisine nispetle ağırlaşır. Fakat kıyamın tesirleri de açıkça görülür. Katerina Hükümeti Rusya'ya tabii Müslüman ahaliyi kazanmak amacıyla, önceleri tatbik edilen şiddetli uygulamaları yumuşatır ve hatta önceleri yasaklanan, cami ve medreselerin inşaatlarına izin verir¹⁹.

Pugaçev isyanına İdil-Ural sahasındaki Müslüman-Türk (Kazan Türkleri, Başkurtlar, Kazaklar) ahalinin kitle hâlinde katılmalarının başlıca sebebinin daha evvelki hükümdarlar zamanında Müslüman tebaanın maruz kaldığı şiddetli taziyeler olduğu açıkça görülmektedir. Katerina bunu göz önünde bulundurarak, 1788 yılında Rusya Müslümanlarının din işlerine bakacak bir müessese kurulmasını sağlar. Merkezi Ufa şehrinde olan, fakat "Orenburg Müslüman Ruhanî Meclisi" adını taşıyan bu müessesenin görevi, "mollalar ve başka Müslüman ruhanilerini atamak ve Rusya'da Müslüman ruhanî mansabı sahiplerini idare etmek" idi. Rusya'daki bütün Müslümanlar için müftü ataması hususunda Senato'ya bir ferman verildi. Ufa'daki "Müslüman Ruhaniler Meclisi" 1789 yılında tesis edildi. Bazı şehirlerde büyük camilerin inşasına izin verildi. Katerina bu hareketleri ile Müslüman ahaliyi kazanma siyaseti güdüyordu. Nitekim Rus Hükümeti'nin bu gibi tedbirleri bazı semereler verdi²⁰.

Katerina'nın isyan sonucu yaptığı değişikliklerden biri de 1785 kanunu ile dvoryan (asil)lar zümresini yüksek imtiyazlı bir sınıf hâline getirmesi olmuştur. Dvoryanlar sınıfı Katerina rejiminin esas dayanağı olmuştur²¹.

Bu ayaklanmanın Rus halk edebiyatında, şiirlerinde yansımaları olduğu gibi ünlü yazarların eserlerine de konu olmuştur. Bunlardan A.S. Puşkin'in "Yüzbaşının Kızı" ve "Pugaçev İsyanının Tarihi" adlı kitapları bu isyanı konu edinmiştir.

Pugaçev İsyanı ve Osmanlı Devleti

Pugaçev'in yardım isteyerek, Osmanlı padişahına bile müracaat ettiğini A. N. Kurat eserinde ifade ederek onun, bu hususta Don Kazakları ve Başkurtları taklit ettiğini söyler. Ayrıca Türkiye'yi idare edenlerin Rusya'nın içinde patlak veren bu büyük ayaklanmadan faydalanma imkanı bulamadıklarına da dikkat çeker²².

Bu konu ile alakalı Fransa belgelerinde ipuçları bulmak mümkündür. Şöyle ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamen hezimete uğramasını önlemek isteyen

¹⁹ Kurat, *a.g.e.*, s. 284.

²⁰ Kurat, *a.g.e.*, s. 285.

²¹ Polnoe sobranie zakonov rossiyskoy imperii s 1784 po 1788, Cilt XXII, Sanktpeterburg, 1830, s. 344-358.

²² Kurat, *a.g.e.*, s. 284.

Fransa diplomasisi kelimenin tam anlamıyla Petersburg'a Rus-Türk savaşının barışçıl sonlanmasında arabuluculuk yapabileceğini ısrarla ifade ediyordu. Ayrıca, Pugaçev isyanının II. Katerina'yı III. Mustafa ile görüşmelerde daha esnek olmaya zorlayacağını ve III. Mustafa'nın halefi I. Abdülhamid'in Şubat 1774'te tahta çıkacağını umuyordu. Bizzat bu sebepten Fransız büyükelçisi Düran'ın Rusya'dan Versay'a (Paris'teki kral sarayı) gönderdiği raporlar dikkatlice inceleniyordu²³.

Haziran 1772'de Petersburg'a atanan Fransız büyükelçisi Düran'ın Paris'e gönderdiği bu doğrultudaki raporların birinde Fransız diplomasisinin belirtilen umutları üzerine, isyancı hareketle Türkler ve onların müttefik tebaası olan Kırım Tatarları arasında yardımlaşma ve birleşme olasılığında bahsedilir²⁴.

2 Nisan 1774 tarihinde Düran bir gönderisinde, Kırım Tatarlarının Pugaçev'e yardıma geldiğini ifade eder. Sonra ise bazı kaynaklardan aldığı bilgiye göre, Gürcistan sınırında Kuban bölgesinde onların (isyancılarla-Tatarların) birleşmesini engellemek için birkaç askerî birliğin gönderildiğini söyler. Ayrıca Kuban Tatarlarının isyancıları desteklediğini belirtir. Burada Kuban Tatarları derken Aşağı Volga, Azak Denizi ve Yeni Rusya bölgelerinde yaşayan bütün Türk-Tatar halkı kastedilmektedir²⁵.

İsyancıları bastırmak için görevlendirilen komutan General Panin'in Rusya'nın Fransa'daki sefiri Baryatinskiy'den aldığı şifreli bir mektupta, Fransa'nın İstanbul'daki elçisinin Osmanlı divanında, Rusya'da iç karışıklıklardan ve büyük isyandan bahsederek böyle bir durumda savaşta daha başarılı olunabileceği konusunda onları tahrik ettiğini söyler. Ayrıca Hamburg'dan gelen 8 özel mektuptan aldığı bilgiye göre, isyancı Pugaçev'in Osmanlı sarayından önemli miktarda para aldığını kaydeder²⁶.

Osmanlı için uzun barış döneminden sonra "şahane rehavet" in sonu olarak değerlendirilen 1768-1774 Türk-Rus Savaşı, Küçük Kaynarca antlaşması ile son bulmuştu²⁷. Barışın akdedildiğini şaşkınlıkla karşılayan Düran'ın gönderdiği bir şifreli raporda, "...bu antlaşma, isyancıların büyük başarı elde ettiği, genel güvensizliğin, darbe olasılığının olduğu, Kırım'ın Türk ordusunu ve donanmasını püskürtecek gücü yokken, devlet hazinesinin tükendiği ve ödemelerin bir kısmını ödemekte zorlandığı bir zamanda gerçekleştirildiğini" ifade eder²⁸.

²³ Petr Petroviç Çerkasov, Ludovik XV i Emelyan Pugaçev: Frantsuzskaya diplomatiya i vosstanie Pugaçeva po dokumentam diplomatičeskih arhivov Fransii i Rossii. *Rossiya i Frantsiya. XVIII-XX veka*, vıpusk 2, 1998, Moskva, s. 26.

²⁴ Çerkasov, a.g.m., s. 30.

²⁵ Çerkasov, a.g.m., s. 30.

²⁶ Çerkasov, a.g.m., s. 33.

²⁷ Ferudun Emecen, "Kuruluştan Küçük Kaynarcaya", *Osmanlı Devleti ve Medeniyetleri Tarihi*, Cilt I, 1994, İstanbul, İrcica, s. 61-62.

²⁸ Çerkasov, a.g.m., s. 31.

Pugaçev isyanı ile ilgili Paris'te "Gazette de France" gazetesinin 1774 yılına ait 14. ve 15. sayılarında "De Moskov" ve "De Petersburg" başlıklı yazılar yayınlanmıştır²⁹. Fransa Sarayı'nın dış politikada sergilediği tutumun sözcüsü olan bu gazeteye dahi yansıyan böyle bir ayaklanmanın değerlendirilememesi veya yeterince değerlendirilme imkânının bulunamaması düşündürücüdür. Konuyla ilgili belge ve bulguların araştırılması birçok konuya açıklık getirecektir. Eğer bu isyan biliniyorduyorsa neden istifade edilmedi, ya da Rusya Türkleri ile nasıl bir irtibat vardı gibi sorular da cevabını bulacaktır.

Bütün bunlara karşılık XVIII. yüzyıl II. Katerina'nın hâkimiyeti yıllarında ve sonrasında Rusya'nın en fazla çıkar götüğü, fitne ürettiği yer Osmanlı toprakları ve özellikle Balkanlar olmuştur. Hatta burada da bir III. Petro vakası olduğu bilinmektedir. 1768 yılında İstefan adında bir Hırvat veya Dalmaçyalı biri kendisini Rusya hükümdarı III. Petro olduğunu iddia ederek meydana çıkıp etrafına epey taraftar toplamıştır³⁰. Ayrıca Türk-Rus Savaşından üç yıl önce 1765 yılında Katerina, Makedonyalı Rusya topçu kumandanı Papasoğlu Mavrumihail'i Mora'ya göndererek oradaki Ortodoks mezhebindeki halkı isyan için tertibat yaptırmıştır. Beraberinde Katerina'nın resmi, İncil ve birçok haçla birlikte Moraya gelen Papazoğlu, Morada isyan çıkmasını sağlamıştır. Yani Osmanlı kara savaşı ile uğraşırken hiç beklenmedik Mora isyanı ile karşı karşıya kalmıştır³¹.

Bunlardan fazlaca yararlanamayan Katerina Mart 1770 tarihinde elli Manyalı ile başlayıp genişleyen Mora isyanından ve 1772'de Suriye'de Şeyh Zahir ve Mısır'da Bulut Kapan Ali Bey isyanlarından istifade etmek isteyerek onları teşvik ve tahrik etmiştir.

Sonuç

Çoğu zaman Çarlık Rusya'sı ile Osmanlı Devleti'nin yayılım politikalarının benzediği dile getirilmektedir. Örneğin, Osmanlı Devleti Batı'ya doğru Hristiyan halklara karşı savaşırken, Ruslar da Doğu bölgesinde Müslüman halklara karşı bir yayılım politikası izlemiştir. Her iki devlet de dinî kimliği, kullanmaya çalışmıştır. Halifeliğin kendilerine geçmesiyle, Müslüman dünyanın tek lideri olan Osmanlı Devleti bu konumunu korumak isterken, Rusya da III. Roma olma politikasını gütmüş ve bunu açıkça belli etmiştir gibi karşılaştırmalar doğru olabilir niteliktedir. Ama bu politikalar izlenirken uygulanan yöntem, usul ve esaslar arasındaki farkları da göz ardı etmemek gerekir.

²⁹ Gazette de France, Sayı No:14, 18 Şubat 1774, s. 55; Gazette de France, Sayı No:15, 21 Şubat 1774, s.61.

³⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 3. Baskı, Cilt 4, I. Bölüm, 1982, Ankara, s. 388.

³¹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 391.

Konumuzla ilgili bir karşılaştırma yaparsak bu fark açık bir şekilde ortaya çıkacaktır. XVIII. yüzyılın sonlarında Rumeli’de Vidin ayanı olan Pazvantoğlu Osman üç defa devlete karşı isyan etmiştir³².

Pazvantoğlu Osman 1802 yılında üçüncü isyanından sonra Osmanlı Devleti tarafından affedilir, hatta ömrünün son dönemlerinde vezir olarak devlete hizmet eden bir devlet adamı olur. Bu nedenle kısa sürede Vidin halkının güvenini ve sevgisini kazanmayı başarır. İsyancılıktan vezirliğe yükselen Pazvantoğlu Osman, 1807 yılı başlarında veba hastalığından ölür³³.

Rusya köylü isyanının başkanı Pugaçev ise, onu yakalayan Suvarov tarafından kafese konularak Simbirsk şehrine getirilir³⁴. Sorguya çekilmek ve cezalandırılmak üzere Moskova’ya getirilen³⁵ Pugaçev’in yakalanmasından sonra Düran’ın Fransa sarayına gönderdiği şifreli mektuplarda yer alan ifadelerle göre, Pugaçev idamdan kurtulmak için, yaptığı kötülüklerle karşılık devlete birçok şey kazandıracağına söz verir ve Çin İmparatorluğu’nu yenmeğe hazır olduğunu ifade eder. Fakat Katerina’nın Çin’e karşı kötü niyetleri olduğu hâlde, ona güvenmez ve Pugaçev idamdan kurtulamaz³⁶.

Orenburg ve bütün Kazak folkloruna cesur, kahraman olarak yansıyan Emelyan Pugaçev ile ilgili halk türküleri hâlâ söylenmektedir. Onlardan, “Karanlık orman yüzünden”, “Ah gri kanatlı kargalar” gibi Türkülerde “cesur kazak Emelyanuşka”, “atamanuşka”, “evet ama Emelyan yardım eder” gibi ifadeler bulunmaktadır³⁷.

İsyancıyı vezir yapan Osmanlı yönetimi ile halk kahramanını lanetli ve kötü adam olarak niteleyip rezil eden Çarlık sistemini bir birine benzetirken bu fark gözlerden kaçmamalıdır.

³² Kemal Beydilli, “Pazvantoğlu Osman”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt 34, 2007, İstanbul, s. 208-210.

³³ Ali Yavuz, *Vidin Ayanı Pazvantoğlu Osman’ın Faaliyetleri ve Merkezî Hükümetle İlişkileri*, 2010, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dah, Yüksek Lisans Tezi, s. 67.

³⁴ Con Torndayk Aleksander, *Rossijskaya Vlast i Vosstanie pod predvoditelstvom Emelyana Pugaçeva*, 2012, Ufa, s. 185.

³⁵ Con, a.g.e., 186.

³⁶ Çerkasov, a.g.m., s. 44.

³⁷ P.P. Mahy, “Tri Teksta Pesen o Pugaçeve”. Yujno-Uralskoe knijnoe İzdadelstvo Çelyabinsk: Pod Znamenami Pugaçeva. K 200-letiyu Krestyanskoj voynı pod predvoditelstvom E. İ. Pugaçeva, Redaktor: Ovçinnikov R. V.s. 66-68.

Kaynakça

- ALEKSANDER, Con Torndayk. (2012). *Rossijskaya Vlast i Vosstanie pod predvoditelstvom Emelyana Pugaçeva*, . Ufa.
- BEKMAHANOVA, N. (1968). *Legenda o nevidimke*. Alma-ata.
- BEYDİLİ, K. (1994). “*Küçük Kaynarca'dan Yükselme*”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Cilt-1, s. 66-130. İstanbul: İrcica.
- BEYDİLİ, K. (2007). “*Pazvantıoğlu Osman*”. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Cilt 34, s. 208- 210.
- ÇERKASOV, P. (1998). Ludovik XV i Emelyan Pugaçev: Frantsuzskaya diplomatiya i vosstanie Pugaçeva po dokumentam diplomatiçeskih arhivov Frantsii i Rossii. *Rossiya i Fransiya. XVIII-XX vv*, vıpusk 2, Moskva, 21-46.
- EMECEN, F. (1994). “*Kuruluştan Küçük Kaynarcaya*”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyetleri Tarihi C. I*, s. 5-61. İstanbul: İrcica.
- GOLUBTSOV, S. A. (1926, I. Cilt). *Pugaçevşina*. Leningrad.
- GROT, Y. K. (1875, Sankt-Peterburg). *Vospitanie imperatritsı Ekaterini. Drevnyaya i Novaya Rossiya* , Cilt 1, No.2, s. 110-125.
- GÜRCAN, F. (2016). 17. ve 18. Yüzyılda Avrupa Basınında Osmanlı İmparatorluğu, *Mavi Atlas (elektronik dergi)*, Sayı 6, sayfa 100-108.
- İNALCIK, H. “Karadeniz’de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlike’de”, *Mustafa Demir Çanakkale Savaşları Tarihi*, I.Cilt, 2008, İstanbul, s. 59-64.
- İNALCIK, H.- QUATAERT Donald, *Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik ve Sosyal Tarihi 2 (1600-1914)*, 2004, İstanbul.
- KOCABAŞ, S. (1989). *Tarihte Türk-Rus Mücadelesi*. İstanbul.
- KURAT, A. N. (2010). *Rusya Tarihi*. Ankara.
- KURAT, A. N. (Temmuz-Aralık 1965). “Rus Hakimiyeti Altında İdil-Ural Ülkesi”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt XXIII, Sayı-2-3, s. 91-126.
- MALİY, P. P. (1973, s. 66-68). “*Tri Teksta Pesen o Pugaçeve*”. *Yujno-Uralskoe knijnoe İzdadelstvo Çelyabinsk: Pod Znamenami Pugaçeva. K 200-letiyu Krestyanskoy voyını pod predvoditelstvom E. İ. Pugaçeva*, Redaktor: Ovçinnikov R. V.
- ÖZKAYA, Y. (1983). *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyancılar, (1791–1808)*. Ankara: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- POLNOE SOBRANİE ZAKONOV ROSSİYSKOY İMPERİİ S 1784 PO 1788, s. 344-358. (1830, Cilt XXII). Sanktpeterburg: <http://www.prlib.ru/item/358616> - Ulaşım Tarihi: 08.08.2017.
- PUŞKİN, A. (2002). *Pugaçev İsyannının Tarihi*. İstanbul: Çeviri: Metin Yardımcı.

- SARIAHMETOĞLU Nesrin, N. D. (2013). *Rusya Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- SOLOVYEV, S. (1851-1879, Cilt XXI). *İstoriya Rossii s Drevneysh vremyon*. Petersburg.
- ŞİMŞİR, S. Rus Harcında Eriyen Türkler Ya Da Türk Soylu Ruslar, 2016, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (3. Baskı, 1982). *Osmanlı Tarihi, Cilt 4, I. Bölüm*. Ankara.
- YAVUZ, A. (Hazırlayan). (2010). *Vidin Ayanı Paçyavtoğlu Osman'ın Faaliyetleri ve Merkezî Hükümetle İlişkileri*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- YORULMAZ, O. (2013). *Kazak Türkleri ile Çarlık Rusyası Arasındaki Siyasi İlişiler*. Ankara.
- (1774, Şubat 18). "GAZETTE DE FRANCE", s. No: 14, s. 55.
- (1774, Şubat 21). "GAZETTE DE FRANCE", s. No: 15, s. 61.